

Maria Borejszo

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Gwarowe nazwy ubiorów w *Słowniku warszawskim*

Słownik języka polskiego Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, wydany w Warszawie w latach 1900–1927, należy do najobszerniejszych leksykonów polszczyzny¹. Zebrany przez autorów materiał dokumentuje głównie polszczyznę XIX wieku, zarówno w jej odmianie literackiej, jak i w znacznym stopniu gwarowej, co sygnalizują podawane przy hasłach lub znaczeniach kwalifikatory².

Przedmiotem moich badań będzie ustalenie, jakie gwarowe nazwy ubiorów zostały odnotowane przez wymienionych wyżej leksykografów, zwłaszcza że jeden z nich – Jan Karłowicz – jest również autorem pierwszego obszernego, starannie zredagowanego *Słownika gwar polskich*³.

Jak wynika z obserwacji, zamieszczony w *Słowniku warszawskim* materiał z zakresu gwarowych nazw ubiorów jest dość obfity, obejmuje bowiem co najmniej kilkaset jednostek leksykalnych. W tej grupie mieszczą się zarówno wyrazy całkowicie nieznanne polszczyźnie literackiej przełomu XIX i XX wieku, jak również warianty fonetyczne i słowotwórcze leksemów o gwarowym zasięgu użycia oraz wyrazy używane w gwarach w znaczeniach wyspecjalizowanych, odmiennych od powszechnie w owym czasie stosowanych w polszczyźnie ogólnej, np. gw. *ablaucha* ‘czapka zimowa z futrzanymi uszami’, *burczak*, gw. *burcak*, *burek*, *burka* ‘fartuch z grubej tkaniny’, *chała* 1. ‘bułka

¹ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927 (wyd. 2 fotooffsetowe, Poznań 1952–1953). Słownik ten, ze względu na miejsce wydania, nazywany jest często umownie *Słownikiem warszawskim*.

² Wyrazy lub znaczenia uznane przez autorów słownika za gwarowe zostały wyróżnione graficznie, tzn. umieszczono je w nawiasach kwadratowych.

³ J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Kraków 1900–1911.

żydowska, strucla szabasowa, kugiel’; 2. gw. *chała* ‘chałat płócienny od kurzu w drodze’, 3. gw. *chała* ‘liche ubranie’.

Autorzy *Słownika warszawskiego* z zasady nie podają przy hasłach kwalifikowanych jako dialektalne miejsca ich stosowania, tj. konkretnej gwary, z której je zaczerpnięto. Sporadycznie pojawiają się jedynie informacje, że dany ubiór wyrabiany jest w Tyszowcach (np. *tyszowianki* ‘letnie i zimowe buty wyrabiane w mieście Tyszowcach’)⁴, noszony przez włościan w Rudniku w powiecie janowskim (np. *kowadło* ‘wielka czapa, używana przez włościan w Rudniku, w powiecie Janowskim’), w Chrzanowie (np. *chrzanówka* ‘sukmana z Chrzanowa’), przez Ślązaczki (np. *wyciągaczka* ‘czerwona pończocha, sięgająca za kolana, noszona przez kobiety śląskie’), przez górali lub góralki (np. *fota* ‘fartuch góralek, zapaska, rodzaj spódnicy’, *kierpce* ‘skórzane obuwie góralskie, rodzaj chodaków’, *kulaski* ‘palmy wyszywane na ubraniach górali’, *podwijalka* ‘szmata, którą górale obwijali nogi od spodu, zamiast obuwia’, *przypory* ‘dwa otwory na przodzie góralskich spodni’, *sardak* ‘rodzaj góralskiej kamizelki, z kozucha albo materiału, zapinanej pod górę’, *sierak* ‘wierzchnie ubranie górali z czerwonego sukna, wyszywane kolorowymi sznurkami’, *strzechacz* ‘duży góralski kapelusz’, *świat* ‘duży góralski kapelusz, szyder’), chłopów białoruskich (np. *dziaba* ‘szywna taśma z różnobarwnych nici, używana jako pas przez chłopów białoruskich’), Rusinki (np. *ktanka* ‘ubiór głowy Rusinek’), Żydów lub Żydówki (np. *giwałka* ‘wałek, w dawnym ubiorze Żydówek, przszyty z tyłu do stanika dla przytrzymania spódnicy’, *jupica* ‘chałat żydowski’, *kitel* ‘rodzaj koszuli u Żydów, używanej do ślubu lub do nakrycia ciała umarłego, koszula śmiertelna’, *załóżka* ‘bryt bogatego materiału, obramowany pod szyją złotym albo srebrnym szlakiem, podwiązany u stanu, a na piersiach trochę odstający, służący za strój możliwych dam polskich i Żydówek’, *żupan* ‘długi chałat żydowski, opasany wełnianym pasem’), Hucułów (np. *kieptar* ‘huculski kozuszek bez rękawów, serdak’), rybaków (np. *kedlona* ‘zimowe ubranie spodnie rybaków’), górników (np. *kitel* ‘rodzaj kaftana z peleryną lub kapturem, zazwyczaj czarnego koloru, wykonany z grubego płótna’, *kupla* ‘sprzążka u pasa, noszonego dawniej przez górników’, *lat* ‘fartuch skórzany górników’), myśliwych (np. *radziwilka* ‘krótka, opięta kurtka myśliwska’), hutników i kowali (np. *susfoł* ‘długi skórzany fartuch z klapą na piersi, którego używają hutnicy, kowale’), wojskowych (np. *ciaka* ‘czapka wojskowa, kaszkiet, czako’, *kacabajka* ‘czerwona czapka ułanów austriackich’, *kupla* ‘pas do wojskowego munduru’), pasterzy i żebraków (np. *torbiak* ‘worek skórzany, z tkaniny albo papierowy, np. torba pasterska lub żebracza’) itp.

⁴ Znaczenia wyrazów podaję za *Słownikiem języka polskiego* Karłowicza, Kryńskiego i Niedźwiedzkiego (op.cit.).

Z punktu widzenia wymogów współczesnej leksykografii jest to poważny mankament, ponieważ dane formy trudno zlokalizować i co za tym idzie zweryfikować. Mimo tej niedogodności zamieszczony w *Słowniku warszawskim* materiał gwarowy i tak pozostaje cenny dla dialektologii historycznej jako w wielu wypadkach najwcześniejsze udokumentowanie występowania różnych leksemów i zjawisk w polszczyźnie regionalnej.

Z punktu widzenia współczesnego leksykologa, a zwłaszcza badacza historii nazewnictwa odzieżowego, szczególnie interesujące wydaje się utrwalenie w regionalnych odmianach języka słownictwa niepoświadczonego w polszczyźnie ogólnej lub też nieznanego językowi literackiemu XIX wieku i wiekom późniejszym, a więc w jakimś stopniu oryginalnego, używanego jedynie lokalnie i często tylko w pewnym przedziale czasowym. Sprawdźmy zatem, co z leksyki odzieżowej zostało zebrane przez autorów *Słownika warszawskiego* i uznane za godne odnotowania w redagowanym przez nich leksykonie.

Jak wynika z obserwacji, zasób i różnorodność leksyki gwarowej z dziedziny nazw ubiorów do dziś budzi uznanie, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę okres i warunki, w jakich przyszło pracować trzem polskim leksykografom, autorom i redaktorom tego monumentalnego pod względem objętości *Słownika języka polskiego*⁵. Najogólniej rzecz biorąc, w badanym leksykonie zostało odnotowane słownictwo gwarowe nazywające przede wszystkim odzież wierzchnią i różnego typu akcesoria stroju, takie jak: okrycia głowy, rąk, nóg, zdobienia odzieży, biżuteria itp.

Do udokumentowanych w *Słowniku warszawskim* **ogólnych nazw odzieży i akcesoriów** stroju o zasięgu gwarowym należą na przykład wyrazy: *chala* ‘zniszczone ubranie’, *fifidelko* ‘przesadny strój, szczególnie głowy’, *galachy* ‘stare, zniszczone rzeczy; szmaty, łachy’, *gągi* ‘stare, znoszone ubranie’, *gazy* ‘stare, zniszczone ubranie; łachmany, łachy’, *haby* ‘ubranie, odzież; bieliźna’, *hadra* ‘stara, podarta odzież’, *hały* ‘nędzne ubranie, łachmany’, *karmanna* ‘odzież, szaty’, *klejt* ‘ubranie, suknia’, *łaga* ‘nędzne ubranie’, *odzieniak* ‘ubranie, szczególnie męskie’, *ogarnówka* ‘odzienie’, *przyoblecze* ‘ubranie, odzież’, *przyodziełek* ‘odzienie, odzież, ubranie, suknie, szaty, garderoba, rzeczy’, *rzęchy* ‘podarta odzież, łachmany, gałgany, strzępy’, *sagataje* ‘ubranie z sagatu’, *sajan* ‘odświętne ubranie’, *siemiątki* ‘lniane ubranie ciemnożółtego lub żółtoceglanego koloru’, *wystrojanie* ‘stroje’, *zacha* ‘ubranie, ubiór’⁶. Jak

⁵ Z obliczeń językoznawców wynika, że materiał leksykalny zamieszczony w *Słowniku warszawskim* obejmuje łącznie około 270 tysięcy haseł.

⁶ Niektóre spośród przywoływanych w artykule przykładów występują w *Słowniku warszawskim* w kilku wariantach: ortograficznych, fonetycznych lub słowotwórczych, oraz w kilku znaczeniach (np. *chadera*, *chadra*, *hader*, *hadra*, *haderka* 1. ‘stara podarta odzież’;

widać, większość cytowanych wyżej leksemów oznacza odzież zniszczoną, starą. Fakt ten można tłumaczyć tym, że ubiory noszone na co dzień przez wiejską biedotę mówiącą gwarą na ogół były złej jakości, a więc szybko ulegały zniszczeniu i w takim stanie nadal były użytkowane.

Wśród gwarowych **nazw odzieży wierzchniej** można wymienić m.in. następujące przykłady⁷: *bajbarak* ‘serdak bez klinów’, *brzuszlak* ‘sukmana bez rękawów; stanik; kamizela ze stojącym kołnierzykiem, zapinana na dwa rzędy guzików’, *bucha* ‘dęty płaszcz, kiereja o odwiniętym kołnierzu, bez wypustek’, *bunda* ‘krótki kożuszek bez rękawów; rodzaj serdaka’, *burocha* ‘wełniana, burza sukmana; bury fartuch’, *bzubzyna* ‘suknia bez rękawów wykonana z płótna, w żywych barwach’, *chrzanówka* ‘sukmana z Chrzanowa’, *czapicha* ‘rodzaj płaszcza’, *drukowanka* ‘perkalikowa sukienka ciemnoniebieskiego koloru’⁸, *feretka* ‘kurtka, marynarka’, *fijorówka* ‘sukmana, na której wyszyte są kolorowe tasiemki (fjory)’, *górnica* ‘długa płócienna sukmana; długi płócienny kaftan’, *gugla* ‘biała zarzutka bez rękawów z kapturkiem, w rodzaju węgierskiego dolmana’, *gurmana* ‘rodzaj wierzchniej odzieży uszytej z grubego sukna; kapota, sukmana, świta’, *gusika* ‘rodzaj płaszcza; czapicha’, *haladra* ‘zużyta suknia codzienna’, *jadwiżka* ‘rodzaj kaftana’, *kacabaj* ‘górna część ubrania noszona przez kobiety, watowany kaftan kobiecy; ciepły kaftan kobiecy albo męski z krótką fałdowaną spódnicą’, *kapudrok* ‘surdut, tużurek, kapota’, *karoczek* ‘poła stanika damskiego, wycięta z przodu, fraczek’, *karwatek* ‘rodzaj kamizelki’, *kasunka* ‘stanik’, *kazel* ‘krótka szubka kobieca’, *kęska* ‘krótki surdut, kurtka, marynarka, kaftan’, *kidlon* ‘rodzaj szerokiego płaszcza’, *kieptar* ‘huculski kożuszek bez rękawów, serdak’, *konopaść* ‘zwierzchnia letnia suknia’, *korman* ‘zwierzchnia letnia suknia, konopaść’, *kufieta* ‘kapota’, *kucyk* ‘krótki, biały kaftanik’, *kusajdka* ‘kurtka, krótkie ubranie’, *letnik* ‘letnia suknia, szczególnie kobieca’, *letniówka* ‘letnia bluzka albo surdut’, *lupka* ‘rodzaj

2. ‘spodnie, hajdawery’). Ze względu na ograniczenia objętościowe tego artykułu wariantów ortograficznych, fonetycznych i słowotwórczych nie uwzględniam przy podawaniu materiału przykładowego. Poza tym część wyrazów zakwalifikowanych przez autorów słownika do grupy dialektyzmów mogła występować równolegle w polszczyźnie ogólnej różnych epok. Zob. M. Borejszo, *Nazwy ubiorów w języku polskim do roku 1600*, Poznań 1990; eadem, *Nazwy ubiorów we współczesnej polszczyźnie*, Poznań 2001; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, Warszawa 1999.

⁷ Do odzieży wierzchniej zaliczam tu wszystkie ubiory noszone na bieliźnie, latem i zimą, nie uwzględniając ewentualnej wielowarstwowości strojów, uwarunkowanej modą, warunkami klimatycznymi itp. (np. *koszula* może być latem noszona na wierzchu, jako jedyny strój, a zimą pod jakimś innym fragmentem garderoby).

⁸ Wyrazy *drukowanka*, *haladra*, *letnik*, *mazalanka* są używane w gwarach także w znaczeniu ‘rodzaj spódnicy’, natomiast *tybetka* oznacza również ‘chustkę na głowę’. Jak widać, wyrazy wieloznaczne mogą się zatem pojawiać w kilku różnych grupach semantycznych.

kurtki⁹, *maksytanka* ‘rodzaj męskiej kurtki, wciętej do stanu’¹⁰, *mamelka* ‘rodzaj kaftana’, *marysieczka* ‘krótki kaftanik’, *mazalanka* ‘suknia kobieca’, *melsonka* ‘suknia kobieca, mazalanka’, *muchajar* ‘kabat kobiecy z sukna’, *obrusznik* ‘napierśnik’, *odzianka* ‘suknia’, *oplecek* ‘kaftanik kobiecy; gorset’, *parciak* ‘siermięga lub kaftan z partu’, *pruclik* ‘sukmana bez rękawów; brzuszlak’, *przed-sobek* ‘przednia część ubrania; gors koszuli, kamizelki’, *radziwilka* ‘krótka, opięta kurtka myśliwska’, *rajtrak* ‘kurtka, marynarka’, *rajtrok* ‘kapota’, *sierak* ‘siermięga, sukmana; wierzchnia opończa włościan, uszyta z grubego siwego sukna, z owalnym kapturem; wierzchnie ubranie górali z czerwonego sukna, wyszywane kolorowymi sznurkami’, *szlafrok* ‘katonka odmienna krojem od powszechnie noszonej’, *szorcowina* ‘suknia’, *tacka* ‘granatowy kaftan męski’, *ściśniak* ‘gorset’, *taradaja* ‘długa do kolan kapota, noszona przez Polaków w XVIII wieku, z potrzebami szmuklerskimi’, *tolub* ‘długi kaftan lub surdut podszyty futrem; kozuch barani sięgający kostek, z dużym kołnierzem i fałdami’, *trenica* ‘opończa z grubego płótna nakładana przez wieśniaków na wierzch siermięgi lub kozucha; trynica’, *twina* ‘rodzaj przydługiego surduta’, *tybetka* ‘suknia tybetowa’, *tyflok* ‘kobiecy kabat o kroju innym niż wiejski; miejski surdut męski’, *ściśniak* ‘gorset’, *wamps* ‘kaftan, kurtka’, *wenik* ‘kurtka’, *wereta* ‘prosta, wierzchnia odzież z grubego płótna, noszona przez lud’, *westa* ‘rodzaj żupana bez rękawów, z połami, koloru granatowego, z haftem wokół guzików; kamizelka’, *wolniak* ‘wolny [luźny – M.B.] kaftan’, *włoszynka* ‘ubiór kobiecy; sukienka długa (za kolana), siwego koloru, zapinana na haftki, bez rozporoka, z tyłu marszczona, z wąskimi rękawami’¹¹, *zak* ‘palto, surdut’, *żupan* ‘rodzaj kaftana, noszonego przez kobiety, z granatowego sukna, z kilkudziesięcioma drobnymi fałdami z tyłu, z ogromnym kołnierzem z siwego baranka lub sukna amarantowego’, *żywotek* ‘stanik u sukni, kaftanik’¹².

Jak wynika z obserwacji zgromadzonego materiału przykładowego, formułowane w *Słowniku warszawskim* definicje wyrazów na ogół mają charakter typowo słownikowy, a nie encyklopedyczny, a więc podają głównie informacje o formie i znaczeniach leksemów, a nie o wyglądzie przedmiotów przez te leksemy nazywanych. Precyzyjne opisy ubiorów należą do rzadkości.

⁹ *Słownik gwar polskich* Karłowicza (t. 3, Kraków 1903, s. 53) podaje nieco dokładniejsze objaśnienie znaczenia wymienionego wyrazu: *lupka* ‘kurteczka długości „w pół dupki”’.

¹⁰ *Słownik gwar polskich* Karłowicza nie notuje tego wyrazu.

¹¹ Jest to jeden z nielicznych tak precyzyjnych opisów wymienionego w *Słowniku warszawskim* stroju.

¹² Jak już wspomiano, sporą grupę gwarowej leksyki odzieżowej tworzą wyrazy znane polszczyźnie doby staro- i średniopolskiej, np. *letnik*, *oplecek*. Czasem występują one w gwarach w nieco zmodyfikowanych formach lub znaczeniach. Zob. M. Borejszo, *Nazwy ubiorów w języku polskim do roku 1600*. Jak wynika z obserwacji, część słownictwa z dziedziny mody dłużej zachowała się w gwarach niż w polszczyźnie literackiej.

W związku z tym współczesny czytelnik hasel słownikowych zamieszczonych w *Słowniku warszawskim* uzyskuje bardzo niewiele informacji o wyglądzie poszczególnych części garderoby. Na ogół trudno je zatem dokładnie scharakteryzować czy zaklasyfikować do odpowiednich grup, zwłaszcza gdy brakuje bliższych informacji o tym, kto i gdzie ubiory te użytkował¹³. Sprawę dodatkowo komplikuje wieloznaczność dużej grupy wyrazów z zakresu mody oraz brak stabilizacji i ciągła zmienność tej dziedziny życia człowieka, którą w pewnym tylko stopniu ograniczają takie względy, jak: miejsce zamieszkania i związane z nim warunki klimatyczne, zamożność, łatwość dostępu do dóbr kulturalnych i konsumpcyjnych itp. Badając używane na polskich wsiach stroje i gwarową leksykę odzieżową, trzeba też pamiętać o tym, że zarówno moda, jak i słownictwo z nią związane ulegały różnorodnym modyfikacjom i wpływom, np. oddziaływaniu mody szlacheckiej i mieszczańskiej, a także obcej¹⁴. Ubiory mieszkańców polskich wsi posługujących się gwarą w czasach dostępnych badaniom nigdy nie były zatem całkowicie oryginalne, rodzime, jednolite i trwałe, lecz wprost przeciwnie: zawsze były one zmienne, niejednorodne, dość mocno wewnętrznie zróżnicowane.

Sporą grupę słownictwa odzieżowego tworzą w *Słowniku warszawskim* gwarowe nazwy spodni (także innych okryć nóg, takich jak: pończochy, skarpetki, onuce) oraz spódnic. Do **nazw spodni i ogólniej okryć nóg** należą m.in. następujące wyrazy: *buciarka* ‘onuca’, *buksy* ‘spodnie’, *chadery* ‘spodnie, hajdawery’, *chuścianki* ‘onucki’, *ciupy* ‘spodnie’, *czulka* ‘onuca’, *gajdy* ‘spodnie, hajdawery’, *gryczak* ‘niezgrabna pończocha z grubej wełny’, *guniaki* ‘spodnie z grubego sukna’, *kapec* ‘skarpeta z grubego sukna’, *kołosza* ‘nogawica, nogawka’, *lazurki* ‘wąskie spodnie z białego sukna’, *parcianka* ‘płócienna szmata do owijania nogi zamiast pończochy, onuca’, *piechota* ‘pończocha, skarpetka’, *podwijalka* ‘szmata, którą górale owijali nogi od spodu, zamiast obuwia’, *sankloty* ‘spodnie’, *skopiaki* ‘spodnie’, *skórzaki* ‘spodnie skórzane; spodnie ze skóry owczej z wełną’, *strefl* ‘pończocha’, *sukniaki* ‘spodnie sukienne’, *szamberony* ‘spodnie’, *sztaniki* ‘spodnie’, *wyciągaczka* ‘czerwona pończocha, sięgająca za kolana, noszona przez kobiety śląskie’, *zamszaki* ‘spodnie skórzane’¹⁵.

¹³ Sprawę tę tylko w niewielkim stopniu mogą rozwiązać opracowania z dziedziny etnologii czy historii ubioru (m.in. takie opracowania, jak: *Atlas polskich strojów ludowych*, cz. 1–5, Wrocław 1949–1999; O. Kolberg, *Dziela wszystkie*, t. 1–69, Kraków 1961–1995), ponieważ nie zawsze udaje się powiązać opisywany fragment garderoby z odpowiadającą mu nazwą.

¹⁴ Zob. I. Turnau, *Wpływ szlacheckiej i mieszczańskiej odzieży na polski ubiór ludowy w XVI–XIX wieku*, „Polska Sztuka Ludowa” 1977, t. 21, nr 2, s. 67–78; M. Gutkowska-Rychlewska, *Historia ubiorów*, Wrocław 1968 i in.

¹⁵ Część wyrazów nazywa też różne drobne detale związane z wykończeniem tego fragmentu garderoby, np. *oczkur* ‘sznurek, taśma, pasek do podwiązywania spodni; sznurek, pasek

Wśród **nazw spódnic** pojawiają się takie leksemy, jak: *bajówka* ‘ciepła wełniana spódnica, wełniak, wełnianka’, *barakonda* ‘barchanowa spódnica’, *barchaniak* ‘barchanowa spódnica’, *burak* ‘wełniana spódnica’, *ciasnocha* ‘spódnica’, *drukowanka* ‘wzorzysta spódnica perkalikowa’, *dymka* ‘długa spódnica’, *gzica* ‘rodzaj spódnicy’, *haladra* ‘spódnica przyszyta do sznurówki’, *kasanka* ‘spódnica’, *kieptar* ‘ślubna spódnica wyszywana galonami’, *ki-rówka* ‘wełniana spódnica’, *kratocha* ‘spódnica w kraty’, *letnik* ‘spódnica’, *malowanka* ‘rodzaj spódnicy, bardzo kolorowej i jaskrawej’, *marysia* ‘rodzaj dymki, długiej spódnicy’, *mazalanka* ‘rodzaj spódnicy’, *melsonka* ‘rodzaj spódnicy, mazalanka’, *ochwota* ‘rodzaj spódnicy’, *parcianka* ‘spódnica z płótna domowej roboty’, *podwiga* ‘fałdowana spódnica kobieca, podwijka’, *raska* ‘spódnica z kieszeniami’, *rzupiczek* [sic!] ‘spódnica’, *spodniara* ‘obdarta spódnica’, *szorcletnik* ‘spódnica, zwykle w kraty lub pasy, wyrabiana z wełny albo w połowie z konopi, a w połowie z wełny’, *szort* ‘spódnica’, *wacówka* ‘spódnica podwatowana, watówka’, *wełniak* ‘spódnica z wełniaku; spódnica kamlotowa, wstęgą obszywana’¹⁶.

Do **nazw koszul i części koszul** należą wyrazy: *cialko* ‘górna część koszuli kobiecej’¹⁷, *ciasnocha* ‘koszula; dolna część koszuli kobiecej; spodnia koszula’, *formedla* ‘półkoszulek’, *mazanka* ‘koszula wygotowana w maśle, używają ją pasterze na połoninach’, *modrak* ‘rodzaj koszuli’, *podolek* ‘dolna część koszuli, uszyta z grubszego płótna’, *przemiotniczek* ‘dziecięca koszulka podobna krojem do ornatu, z wycięciem na głowę’, *przyrąbka* ‘część koszuli męskiej, przypadająca na ramiona’, *robotka* ‘koszula, szczególnie dziecięca’, *rofija* ‘koszula’, *rubatka* ‘nędzna koszula, koszulina’, *soroczka* ‘koszula’, *stryfle* ‘część koszuli od kołnierza do rękawów; przyramki’, *szyfulińca* ‘niedobra koszula’, *śmiata* ‘koszula; szmata’, *uszewka* ‘karczek w koszuli’, *woreczki* ‘mankiety w koszuli’, *ziapka* ‘klinik w koszuli, powyżej ramienia’.

Poza nazwami podstawowych okryć ciała *Słownik warszawski* uwzględnia również bogaty zestaw nazw różnych akcesoriów ubioru. Są to na przykład:

przewleczony przez górny brzeg spodni, przeznaczony do ściągania spodni w pasie’, *przypora* ‘kawałek materiału (sukna) wszyty w spodnie, przy zapięciu’, *przypory* ‘dwa otwory z przodu góralskich spodni’, *sztryfliczki* ‘strzemiona u spodni’, *zapiątek* ‘miejsce powyżej pięty w pończosze’, *zaszczepka* ‘rodzaj wypustki we szwie u spodni góralskich’.

¹⁶ Częścią spódnicy jest *przedsobek* ‘kawałek tkaniny (zwykle grubego płótna) wprawiony z przodu do spódnicy w miejscu, gdzie jest zapaska, dla zaoszczędzenia materiału, z którego uszyta jest spódnica’.

¹⁷ Niektóre części odzieży trudno jednoznacznie zakwalifikować, np. *koszula* może być nazwą ubioru spodniego (częścią bielizny), jeżeli jest noszona pod inną częścią stroju, lub nazwą ubioru wierzchniego, np. gdy jest ona używana latem jako jedyne okrycie. W wypadku żyjącej w XIX wieku ubogiej ludności wiejskiej niewiele wiadomo o tym, czy stosowała ona jakąś odzież spodnią (bieliznę), jak ona wyglądała i jakimi nazwami ją określano.

1) **nazwy fartuchów**: *boruch* ‘wełniany fartuch’, *burocha* ‘bury fartuch’, *fota* ‘fartuch góralek, zapaska, rodzaj spódnicy; fartuch szewski’, *klin* ‘fartuch’, *przedkiepnik* ‘zapaska, przedpaska, fartuch’, *przedsobnik* ‘zapaska, fartuch’, *siewanka* ‘wielki fartuch (lub płachta) zakładany przy sianiu’, *szorca* ‘fartuch zakrywający plecy’, *wełniak* ‘fartuch zimowy’, *zapaska* ‘fartuch’, *zaściera* ‘fartuch rzemieślniczy (mularzy, kowali itd.)’; 2) **nazwy okryć i przybrań głowy** (chustek, czapek, czepców, kapeluszy itp.)¹⁸: *ablaucha* ‘czapka zimowa z futrzanymi uszami’, *bardunka* ‘różnokolorowa chustka na głowę’, *bryl* ‘słomiany kapelusz’, *burak* ‘bury kapelusz’, *chomelka* ‘twarda przepaska z przędzy, za którą zamężne wieśniaczki zakładają włosy, ktymbałka’, *denarek* ‘denko u czepka’, *elzenerka* ‘rodzaj czapki’, *fladruża* ‘odświętny czeppek’, *hac-ka* ‘duża, wełniana chusta’¹⁹, *hrabiówka* ‘rodzaj czapki albo kapelusza’, *huwa* ‘rodzaj czepca’, *jałowica* ‘wysoka czapka barankowa’, *kacapka* ‘chustka z gorszej gatunkowo wełny’, *kalitus* ‘czapka, kapelusz’, *kałap* ‘znośzony kapelusz’, *kastrol* ‘kapelusz, szczególnie z wielką obwódką’, *kieपुरa* ‘staroświecka, wysoka czapka, wykończona futrem’, *kiepus* ‘nakrycie głowy z filcu albo słomy, kapelusz’, *kirasjerka* ‘czapka, kaszkiet’, *kipa* ‘kapelusz’, *klapibida* ‘czeppek’, *klapiota* ‘ucho u czapki albo kapelusza’, *kluka* ‘klapa na uszy u kapuzy’, *komoda* ‘ażurowy, biały czepiec’, *koper* ‘kapelusz damski’, *kopka* ‘czeppek’, *kowadło* ‘wielka czapa, używana przez włościan w Rudniku, w powiecie janowskim’, *ktanka* ‘ubiór głowy Rusinek’, *ktymbałka* ‘obrączka twarde z przędzy, za którą zamężne wieśniaczki zakładają włosy, chomełka’, *kufieta* ‘czeppek’, *łoktusza* ‘duża płócienna chusta służąca do okrywania się, rańtuch’, *madraczk* ‘czeppek’, *margiel* ‘nocna czapka, duchna’, *maziarka* ‘rodzaj kapelusza’, *medek* ‘rodzaj czepca’, *merynuszka* ‘czysto wełniana chustka, chustka na głowę’, *muca* ‘rodzaj czapki’, *muślindelka* ‘chusteczka z muślindelu’, *namiotka* ‘ubiór głowy zamężnych wieśniaczek, rańtuch, rodzaj chusty kobiecej na głowę’, *pakolka* ‘kobiece ubranie głowy’, *paluba* ‘niezgrabnie związana chustka na głowie kobiety’, *puster* ‘nakrycie głowy kobiet; czarny ubiór głowy dziewczęcej’, *rozłupa* ‘wielka, barania czapka z rozciętym bokiem, związanym wstążką, noszona przez chłopów’, *sadlak* ‘staropolska czapka sukienna o ośmiu rogach, z baraním obszyciem’, *serpanka* ‘woal kobiecej; chustka na głowę’, *siateńka* ‘czeppek; koronka’, *sil* ‘daszek u czapki’, *skrzele* ‘skrzydła u kapelusza, rondo’, *solinówka* ‘kolorowa wełniana chustka’, *strojnik* ‘opaska noszona przez kobiety na czole; weselne ubranie głowy panny

¹⁸ Jest to grupa szczególnie licznie reprezentowana wśród nazw akcesoriów ubioru.

¹⁹ W przypadku chustek czasami trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, w jakich celach ich używano, np. tylko jako nakrycia głowy, czy także jako nakrycia głowy i innych części ciała. Nie uwzględniam tu natomiast chustek definiowanych w słowniku jako chustki do nosa (np. *nosówka*, *smarkatka*, *szneptuch*).

młodej’, *strzechacz* ‘duży góralski kapelusz’, *szalenka* ‘perkalowa chustka na głowę’, *szalinówka* ‘wełniana chustka’, *szarczysko* ‘szara, stara chustka’, *świat* ‘duży góralski kapelusz, szyder’, *tchórzówka* ‘wielka czapka z tchórza’, *trzepotka* ‘mosiężna blaszka w kształcie kółeczka, przyszywana do czepców’, *tybetka* ‘wełniana lub bawełniana chustka na głowę’, *wereta* ‘dawne nakrycie głowy wdów’, *wścieklica* ‘wysoka czapka barankowa, rozcięta z boku’, *wykrawanka* ‘wieśniacza czapka barankowa, z dnem czworograniastym, granatowym, zielonym lub czerwonym, czasami z klapami na uszy’, *zabadło* ‘podpinaka u kapelusza’, *zacupka* ‘perkalowa chustka na głowę’, *zarzutka* ‘wełniana lub włóczkowa chusta na głowę’, *zawicie* ‘chustka, rańtuch’, *zobadło* ‘sznurek do kapelusza do przymocowania pod brodą’²⁰; 3) **nazwy obuwia i części obuwia**: *alsztybel* ‘wysoki trzewik, bucik’, *bagańć* ‘trzewik; duży, stary but; niezgrabne, obszerne obuwie’, *chantały* ‘wielkie, rozdeptane i niezgrabne obuwie’, *chody* ‘trzewiki’, *ciapciary* ‘chodaki’, *dyfla* ‘chodak drewniany’, *haciaki* ‘wielkie, niezgrabne buty’, *kapec* ‘filcowy albo sukienny but’, *karakaty* ‘lekkie obuwie ludowe (niby trzewiki)’, *kierpec* ‘skórzane obuwie góralskie, rodzaj chodaków’, *kronflek* ‘obcas; korek do butów’, *krypec* ‘kierpec’, *łapeć* ‘obuwie z łyka, chodak, kierpec, pantofel’, *łuba* ‘podeszwa twarda albo krucha’, *łyczak* ‘chodak zrobiony z lipowego łyka’, *mokrostępy* ‘żart. kalosze’, *marszczaki* ‘rodzaj chodaków’, *okólaki* ‘obuwie z drewnianą podeszwą, dookoła obitą skórą’, *opiętek* ‘część buta, zakrywająca piętę’, *przyszczyпка* ‘łatka na boku buta lub trzewika’, *samoskoki* ‘buty samoskaczące na wielkie odległości’²¹, *stryfle* ‘pantofle, trepki’, *szkraby* ‘stare, wykrzywione obuwie, zeschłe, niezdatne do niczego’, *szłupka* ‘trzewik kobiecy’, *szłapcie* ‘chodaki, trepy, trzewiki z drewnianą podeszwą, a wierzchem ze skóry’, *ślapaki* ‘chodaki, kapcie, zniszczone obuwie’, *trepy* ‘chodaki drewniane’, *tyszowianki* ‘letnie i zimowe buty, wyrabiane w mieście Tyszowcach’, *walonki* ‘buty wołokowe’, *zabarśnie* ‘górne dziurki w łapciach’, *zapiętka* ‘tylna część obuwia nad obcasem’, *zaszczepka* ‘łatka na przyszwie obuwia przy podeszwie’, *zawłoki* ‘sznurówka do chodaków’, *zoki* ‘kapce po kostki’, *zole* ‘podeszwa, zelówka w bucie’; 4) **nazwy pasów, pasków (i ich części), przepasek, taśm, tasiemek, sznurków, wstążek, patek, szelek** wykorzystywanych w różnych celach: *blewiązka* ‘tasiemka’, *cergiel* ‘tasiemka, obszywka’, *ciasnocha* ‘przepaska noszona przez panny na piersiach’, *dziaba* ‘szywna taśma z różnobarwnych nici, używana jako pas przez chłopów białoruskich’, *dziaha* ‘rzemienny pasek ze sprzążką służący do podtrzymania spodni; ogólnie też: pasek’, *frąbie* ‘taśmy

²⁰ Zob. też nazwy ubiorów ślubnych i innych.

²¹ Obuwie to występuje jako jeden z magicznych przedmiotów w podaniach ludowych, czego *Słownik warszawski* nie zaznacza.

służące do zawiązywania torby na piersiach; sznur przy torbie’, *gort* ‘rzemyk, do którego przyszyta jest sprzążka lub taki, do którego się ją wkłada do zapięcia’, *harasówka* ‘wąska wełniana tasiemka koloru czerwonego’, *kiderle* ‘klapki, patki przy gorsecie lub staniku’, *kocot* ‘tasiemka przy dziecięcym czepku’, *kupla* ‘sprzążka przy pasie, noszonym przez górników; pas do wojskowego munduru’, *kuśnik* ‘wełniana wstążka do wiązania rękawów albo kołnierza przy koszuli’, *lentka* ‘wstążka’, *obijaniec* ‘rzemień nabijany guzami, ozdoba wyszła z użycia’, *oczkur / uczkur* ‘sznurek, taśma, pasek do podwiązywania spodni; sznurek, pasek przewleczony przez górny brzeg spodni w pasie, służący do ich ściągania’, *oplecek* ‘rodzaj szelek’, *ożydle* ‘pas’, *rzemiak* ‘skórzany pasek do podpasywania spodni’, *smyk* ‘rzemień, pasek’, *stryki* ‘troki, sznurki przy fartuchu lub spódnicy’, *szych* ‘tasiemka do obszywania fartuszków, przypominająca złotą’, *taszemka* ‘szelki’, *troki* ‘paski, sznurki przy fartuchu, spódnicy; sznurki, tasiemki opasujące szlafrok’, *uplotka* ‘wstążka wplatana w warkocz’, *uwiązanka* ‘wstążka’, *wplatka* ‘tasiemka służąca do wplatania w warkocze’, *zadzierzga* ‘wstążka’, *zastąg* ‘wstążeczka służąca do zawiązywania koszuli przy szyi’, *zaściąg* ‘wstążeczka służąca do zawiązywania koszuli przy szyi; taśma, wstążka’; 5) **nazwy kołnierzy**: *obojek* ‘kołnierz, kołnierzyk’, *ożydle* ‘kołnierz, szczególnie przednia jego część’, *szywrot* ‘kołnierz’, *skot* ‘gumowy albo metalowy (blaszany) kołnierzyk’; 6) **nazwy guzików, zapięć**: *bulajwa* ‘kolisty guzik’, *kilcie* ‘guziki świecące u pasa’, *kneпки* ‘guziki’, *matan* ‘wielki guzik ze świecącym uchem’, *matanka* ‘wielki guzik; pętlica u płaszcza, kożucha’, *moniak* ‘metalowy guzik’, *pyna* ‘blaszany guzik z dziurkami, używany do spodni’, *zankiel* ‘przedmiot służący do spinania, łączenia dwóch lub kilku części ubioru; klamra, agrafka, sprzączka, zaponka’; 7) **nazwy okryć rąk** (rękawów, części rękawów, rękawiczek itp.): *krauza* ‘końce rękawów’, *łapawica* ‘wielka rękawica’, *palczatka* ‘rękawiczka o pięciu palcach’, *pulsówka* ‘rękaw watowany, włóczkowy albo futrzany rękawek zakładany na rękę w miejscu, gdzie zwykle bada się puls, mitynka’, *tacla* ‘mankiet przy rękawie’, *tande* ‘koronkowe żaboty przy rękawach’, *uszmola* ‘wełniana rękawica, naszyta na dłoni skórą’, *zapiąstka* ‘zarękawek’; 8) **nazwy biżuterii i różnych ozdób strojów** (np. haftów): *alskieta* ‘naszyjnik’, *bałasury* ‘szklane paciorki i kolczyki’, *chwośt* ‘ozdoba szmuklerska w kształcie kiści przyszywana do stroju; kutas’, *cyfra* ‘wyszzywka na ubraniach; cętka, ozdoba’, *cyrka* ‘ozdoba, deseń, flores w postaci haftu, wyszycia’, *drygawka* ‘rodzaj bukietu na kapeluszu albo lasce drużby z szychu, wstążek i różnych świecidełek’, *drygusy* ‘podwójne szpilki ozdobione kwiatkami albo świecącymi blaszkami, zawieszane na cienkim druciku, służące do ozdoby głowy’, *fijory* ‘wyszycie sukmany kolorowymi tasiemkami’, *firleje* ‘świecidełka, błyskotki, zabawki’, *fiutki* ‘różnego rodzaju ozdoby, paciorki, wstążki, błyskotki’, *garda* ‘kolia, naszyj-

nik z sorokowców, ułożony w trzy rzędy’, *gąbica* ‘naszyjnik albo halsztuk z przyczepionymi na sznurkach błyskotkami, noszony przez mężczyzn’, *kula-ski* ‘palmy wyszywane na ubraniach górali’, *namisto* ‘ozdoba na szyję’, *oryngle* ‘kolczyki’, *przerebek* ‘wyszycie, haft na rękawach koszuli kobiecej przy ramionach’, *przyramki* ‘haft na rękawach koszuli kobiecej’, *przyramiąska* ‘haft na rękawach kobiecej koszuli, czerwonego, niebieskiego lub czarnego koloru’, *stryfliki* ‘wstawki na ramionach staroświeckiej koszuli, wyszyte czarnym jedwabiem’, *ścibadło* ‘pierścionek’, *ściubasek* ‘pierścionek’.

Pozostałe grupy semantyczne są już znacznie mniej licznie reprezentowane w *Słowniku warszawskim* niż te, które zostały wymienione wyżej. Przykładowo można tu wymienić jeszcze **nazwy strojów o przeznaczeniu specjalnym**, np. **ślubnych** (*grafka* ‘ślubna, biała chusteczka’, *kieptar* ‘ślubna spódnica wyszywana galonami’, *łubek* ‘strój głowy panny młodej’, *motyl* ‘rodzaj kokardy złożonej z sześciu wstążek zakładanej drużnom’, *podwijka* ‘duża, biała, perkalowa chusta, używana przy obchodzie weselnym, podwika’, *strefie* ‘ozdoba z wstążek zakładana pannie młodej w dniu ślubu’, *strojnik* ‘weselne ubranie głowy panny młodej’, *tkanka* ‘weselna korona zrobiona ze sztucznych kwiatów, pereł i wstążek’, *uszko* ‘kokarda na strojniku, czyli ubiorze głowy panny młodej’, *wieniec* ‘weselna kokarda ze wstążek: żółtej, czerwonej i jasnobłękitnej, przyczepiana do czapki’, *zawicie* ‘pięć łokci płótna do okręcania głowy podczas oczepin, a po śmierci kobiety służący jako „nakidka”’; białe płótno przeznaczone na ubiór głowy panny młodej’, *zawój* ‘płótno służące do owijania panny młodej na weselu’, *złotogłów* ‘czepiec weselny; czapeczka z denkiem wyszywany złotą nicią’), **wojskowych** (*kupla* ‘pas do wojskowego munduru’, *ostrawki* ‘białe paski przy obojczyku, czyli krawacie wojskowym’, *wafenrok* ‘mundur’), **kościelnych** (*polica* ‘w Kościele wschodnim: część ornatu noszonego przez wyższe duchowieństwo na biodrach’), **niemowlęcych** (*podbrodniczek* ‘dziecięcy śliniak’), **pośmiertnych** (*kazula* ‘koszula z gazy, w którą ubierają umarłego’, *trupięgi* ‘obuwie z gorszego gatunku skóry, dawane umarłym do trumny, trzewik dla umarłego’, *zawicie* ‘pięć łokci płótna do okręcania głowy podczas oczepin, a po śmierci kobiety służący jako „nakidka”’), a także nazwy różnych drobnych elementów garderoby, np. **nazwy kieszeni** (*dymbak* ‘kieszeń, worek’, *fopka* ‘kieszeń w sukni kobiecej’, *sajdak* ‘kieszeń’, *tasia* ‘kieszeń’), **wieszaków** (*anksel* ‘wieszadło przy sukniach’), **rozporków** (*fordaka* ‘rozporek kieszeni, spodni’, *klejdersatek* ‘rozporek przy spodniach’), **krawatów** (*skrabatka* ‘krawatka’), **fałd** (*gub* ‘fałd’, *kajda* ‘bufa, fałda wisząca nad pasem’, *tanta* ‘fałdka w tyle męskiej katanki’, *zagibka* ‘zakładka w sukni’, *zagiętka* ‘zakładka w sukni’), **lamówek** (*lemieszki* ‘obszycie koszuli wokół rękawów i kołnierza’, *lapica* ‘wyłoga przy rękawie kontusza’, *mamsze* ‘obszywki przy rękawach, manżety’, *manżety* ‘obszywki przy rękawami

wach', *oboжек* 'obszycie koszuli wokół szyi', *tresa* 'galon', *treski* 'galoniki; frędzle').

Duża część odnotowanych w *Słowniku warszawskim* dialektyzmów należy do słownictwa zapożyczonego. Precyzyjne ustalenie pochodzenia wyrazów nie jest możliwe bez specjalistycznych badań, ale nawet dość pobieżne przyjrzenie się podawanym przez autorów słownika etymologiom wyrazów wskazuje często na ich obcy rodowód. Może to być efektem wielowiekowych kontaktów mieszkańców wsi z językami sąsiadów czy zaborców (np. z językiem niemieckim, rosyjskim, białoruskim, ukraińskim), a także z przenikaniem do polskich gwar słownictwa z języka literackiego, który pośredniczył m.in. przy przejmowaniu zapożyczeń francuskich z dziedziny mody²². Nowinki z dziedziny mody docierały najpierw do warstw najzamożniejszych, potem do mieszkańców miast i na końcu, z większym lub mniejszym odstępem czasowym, do ludności wiejskiej, także tej niewykształconej i ubogiej, która na co dzień posługiwała się gwarą. Cechą charakterystyczną gwarowych zapożyczeń jest znaczne rozchwianie formalne wyrazów, równoległe występowanie kilku form wariantywnych, polonizacja wymowy i struktury przejmowanych leksemów.

Do zapożyczeń pochodzenia niemieckiego autorzy *Słownika warszawskiego* zaliczyli m.in. takie gwarowe nazwy ubiorów, jak: *alskieta*, *alsztybel*, *anksel*, *brzuszlak*, *cergiel*, *dybzak*, *firleje*, *fopka*, *fordaka*, *formedla*, *giwałka*, *gzary*, *hadra*, *kacabaj*, *kapudrok*, *kazel*, *kedlona*, *kipa*, *klat*, *klejt*, *krauz*, *kupla*, *margiel*, *okruża*, *oryngle*, *sil*, *strefla*, *stryfle*. Za zapożyczenia z języków wschodniosłowiańskich zostały uznane następujące przykłady: 1) z języka ukraińskiego: *balasury*, *gubania*, *hamaniec*, *karakaty*, *kołosza*, *namisto*, *szkraby*; 2) z języka białoruskiego: *dziaba*, *dziaha*; 3) z języka rosyjskiego: *soroczka*. Do grupy galicyzmów należą prawdopodobnie takie wyrazy, jak: *dulita*, *dyfla*, *garda*, *kastrol*, *mansze*, *manżety*. Oczywiście bez przeprowadzenia dokładnych badań nad pochodzeniem wyrazów trudno oceniać poprawność podawanych przez autorów słownika propozycji etymologicznych.

Znacznie liczniejsza, lecz dla historyka ubioru czy dialektologa nieco mniej interesująca niż leksyka wyżej omówiona, jest gwarowa leksyka odzieżowa bliska formalnie i semantycznie słownictwu ogólnopolskiemu, ale różniąca się od niego typowymi dla poszczególnych dialektów cechami fonetycznymi (np. mazurzeniem, podwyższeniem artykulacji samogłosek) lub budową słowotwórczą (np. przyrostkami, przedrostkami), np. gw. *buciak* –

²² Przy ustalaniu źródeł zapożyczeń trzeba pamiętać o różnym usytuowaniu polskich granic w naszej historii i o prowadzonych przez Polaków wojnach i przywożonych z nich łupach, także w postaci obcych ubiorów.

ogpol. *bucik*, gw. *czapuszka* – ogpol. *czapeczka*, gw. *gorsetek* – ogpol. *gorsecik*, gw. *kaftanek* – ogpol. *kaftanik*, gw. *kalmirz*, *kolnierz* – ogpol. *kolnierz*, gw. *kamiziela* – ogpol. *kamizela*, gw. *kapalusz* – ogpol. *kapelusz*, gw. *karpetka*, *szkarpetka* – ogpol. *skarpetka*, gw. *kieszzenia* – ogpol. *kieszzeń*, gw. *korunka* – ogpol. *koronka*, gw. *krawatka* – ogpol. *krawat*, gw. *kuzik* – ogpol. *guzik*, gw. *obrąbyszek* – ogpol. *obrąbeczek*, gw. *pierścieniec* – ogpol. *pierścioneck*, gw. *podwiązek* – ogpol. *podwiązka*, gw. *rąbuszek* – ogpol. *rąbeczek*, gw. *rogatka* – ogpol. *rogatywka*, gw. *sardak* – ogpol. *serdak*, gw. *spodnik*, *spódnik* – ogpol. *spódnica*, gw. *stążeczka* – ogpol. *wstążeczka*, gw. *ubier* – ogpol. *ubiór*.

Badanie gwarowych nazw ubiorów zamieszczonych w *Słowniku warszawskim* prowadzi do kilku podstawowych wniosków: 1) zamieszczony w słowniku materiał jest obfity i różnorodny, tak pod względem formalnym, jak i semantycznym; 2) poza wyrazami znanymi polszczyźnie literackiej (czasem jedynie w nieco odmiennych postaciach fonetycznych czy słowotwórczych) w *Słowniku warszawskim* odnotowano dużą grupę leksemów wcześniej nienotowanych w opracowaniach leksykograficznych, ponieważ te ostatnie dokumentowały głównie polszczyznę ogólną, a nie dialektalną; 3) zamieszczony w *Słowniku języka polskiego* Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedoźwickiego materiał gwarowy z zakresu nazw ubiorów nie jest identyczny z tym, który został odnotowany w *Słowniku gwar polskich* Jana Karłowicza; oba wymienione słowniki różnią się od siebie zarówno zasobem haseł, jak i metodą ich opracowania (np. *Słownik gwar polskich* podaje przy hasłach cytaty oraz źródła, co umożliwia, chociaż przybliżoną, lokalizację i chronologizację materiału przykładowego, czego konsekwentnie nie robi *Słownik warszawski*); 4) zgromadzony w *Słowniku warszawskim* materiał z przyczyn oczywistych nie spełnia wymagań współczesnej leksykografii czy dialektologii (np. brakuje jakichkolwiek informacji na temat lokalizacji i chronologii podawanych haseł gwarowych oraz ich szczegółowej dokumentacji źródłowej; mimo układu alfabetycznego hasła zredagowane są w sposób mało przejrzysty, czasem chaotyczny i nadmiernie skrótowy, zwłaszcza jeżeli chodzi o objaśnianie znaczeń) i – niestety – braki te w wielu wypadkach nie mogą być obecnie uzupełnione. Mimo wielu metodologicznych i redakcyjnych usterek *Słownik warszawski* do dziś pozostaje jednak ważnym źródłem dokumentacyjnym w badaniach dziejów polskiej leksyki ogólnopolskiej i gwarowej, ponieważ poświadczony w tym leksykonie wyrazy mogą być niekiedy jedynymi dostępnymi współczesnym badaczom dokumentacjami użycia nazw odzieżowych w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku na ziemiach polskich; 5) porównanie materiału zebranego przez leksykografów (dawnych i współczesnych) z tym, co udało się zachować w zbiorach etnologicznych lub kostiumologicznych, może doprowadzić do przyporządkowania poszczególnym częściom ubiorów ich nazw

w polszczyźnie literackiej i gwarowej, a co za tym idzie do lepszego poznania naszej rodzimej kultury.

Można mieć nadzieję, że część wątpliwości uda się w przyszłości wyjaśnić dzięki wydaniu nowego *Słownika gwar polskich*, spełniającego wymogi warsztatu metodologicznego współczesnej leksykografii i dialektologii w stopniu znacznie większym niż *Słownik warszawski* czy *Słownik gwar polskich* Karłowicza, wydane w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku, jeszcze przed odzyskaniem przez Polskę samodzielnego bytu²³.

Maria Borejszo

Slang garment names in *Słownik warszawski*

The article discusses slang lexis related to garment names, documented in *Słownik języka polskiego* [Dictionary of Polish Language] by Jan Karłowicz, Adam Kryński, and Władysław Niedźwiedzki (vols. I–VIII, Warszawa 1900–1927). Many of the words are unknown to literary Polish of the first decades of the 20th century, and some differ in their pronunciation, structure, or meaning from garment dictionary used in standard Polish. As the research suggests, the slang material documented in the dictionary is not only rich, but also varied in terms of form and meaning. Characteristically, many words are unstable. *Słownik warszawski* contains particularly many words for outer garments. Unfortunately, the editing layout of entries in the dictionary makes it impossible to localize the origin of each garment name, and consequently to link it to a particular slang. The explanations of words in the dictionary are usually very short, which often not enough to reconstruct the look and purpose of a garment.

KEYWORDS: Polish language, dialects, slang vocabulary, garment names, Polish lexicography.

prof. dr hab. Maria Borejszo – Pracownia Leksykologii, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania badawcze: historia języka polskiego (głównie dzieje słownictwa), język religijny, język pisarzy, struktura i język wybranych tekstów użytkowych.

²³ Nowy *Słownik gwar polskich* pod red. Mieczysława Karasia, Jerzego Reichana i Joanny Okoniowej jest przygotowywany i wydawany w Krakowie od roku 1977. Ostatni zeszyt tomu ósmego, który ukazał się drukiem w roku 2013, kończy się na literze *G* (*Gnacka*).